

לימוד התורה מתוך התלהבות וחיות במשנת השם

משמואל¹

הרב ידידיה וולף

פתיחה

רבי שמואל בורנשטיין, האדמו"ר מסוכטשוב, נולד בעיירה קוצק בשנת תרט"ז (1856). סבו היה רבי מנחם מנדל מקוצק, והוא היה הבן היחיד של אביו, רבי אברהם בורנשטיין בעל ה'אבני נזר'. נפטר בשנת תרפ"ו (1926) ונקבר בסוכטשוב. הספר 'שם משמואל' מבוסס על דברי תורה שאמר ב'טישי' בשבתות, וכתבם מאוחר יותר. בספר מובאים דברי תורה רבים מאביו האבני נזר ומסבו הרבי מקוצק.

תורתו של השם משמואל שוזרת את רוממות התורה מתוך למדנות וחסידות. השם משמואל ראה בתורה את תכלית הכל, וביאר שהתפילה וקיום המצוות מזככים את האדם להגיע לתכלית הגדולה של לימוד תורה לשמה.

לימוד תורה ומעלת הלימוד

התורה מספרת שיעקב אבינו רואה בחלומו 'והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה'. על כך נאמר במדרש (מדרש רבה ויצא סח, יב):

והנה סולם, זה הכבש, מוצב ארצה, זה מזבח (שמות כ) מזבח אדמה תעשה לי, וראשו מגיע השמימה, אלו הקרבנות שריחן עולה לשמים, והנה מלאכי אלהים, אלו כהנים גדולים, עולין ויורדין בו, שהם עולים ויורדים בכבש.

בזוהר (השמטות דף רסו, א) מבואר שהסולם מבטא את התפילה. בני אדם מתפללים בארץ והתפילה מגיעה לשמים, כלשון המופיעה מספר פעמים בתפילת שלמה (מלכים א' ח, לב-מג): 'ואתה תשמע השמים'. למרות האמור, אומר השם משמואל (פרשת

¹ דברי השם משמואל מוקדשים לע"נ חברי האהוב חיים ידוב ז"ל, שזכיתי לשבת לידו בבית הכנסת כ-12 שנים ולעסוק בפרוש השם משמואל יחדיו.

ויצא תרע"ב) שסולם מסמל את העלייה בתורה. הוא מבסס את דבריו על הגמרא במסכת ברכות (סד, א):

אמר רבי חייא בר אשי אמר רב: תלמידי חכמים אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, שנאמר: 'ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון'.

רש"י פירש את האמירה שאין להם מנוחה בעולם הזה: 'אין להם מנוחה – משיבה לשיבה וממדרש למדרש'. הנעשה בעולם הבא מתואר במקום אחר בגמרא (שם יז, א): 'עולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה ולא משא ומתן ולא קנאה ולא שנאה ולא תחרות, אלא צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה'. לפי האמור, מבאר השם משמואל שהואיל ובעולם הבא אין תפילה אלא רק תורה, כל תכליתנו היא 'לטפס' בסולם ולהגיע לשלמות בתורה.

לאור הסבר זה, ביאר השם משמואל באופן מחודש את המספור בגמרא (מגילה כח, ב) שרבינא ורב אדא בר מתנא שאלו את רבא שאלה. בתוך כך התחיל לרדת גשם חזק ובעטיו נכנסו לבית הכנסת. כדי שלא ייראה שהשתמשו בבית הכנסת כמחסה מפני הגשמים, אמרו: 'האי דעיילינן לבי כנישתא, לאו משום מיטרא, אלא משום דשמעתא בעא צילותא כיומא דאסתנא'. ופירש רש"י: 'לאו משום מיטרא – שיגן עלינו מפני הגשמים, שאם לא היינו עוסקין בשמעתא, לא היינו נכנסין. צילותא – דעת צלולה ומיושבת, שאינו טרוד בכלום מחשבה'.

השם משמואל פירש אחרת את המילה 'צילותא': הם נכנסו לבית הכנסת לצילותא – לתפילה! כדי להתפלל שהתורה שלהם תהיה צחה וברורה יותר. לאמור, התכלית היא התורה, והתפילה והמצוות הם ההכנה לכך.

לימוד תורה בהתלהבות משפיע על איכות קיום המצוות

כתב השם משמואל (תולדות תרע"ג):

והיינו כדכתיב בעניין הכשרת כלי מדין (במדבר לא, כג): 'כל דבר אשר יבוא באש תעבירו באש וטהרו', היא אשא דאורייתא ששורפת ומכלה את כל חלקי הרע שבאדם, והיינו כשהלימוד הוא ברשפי אש שלהבתיה, כי אם איננו כל כך בהתלהבות יתירה, אין בו כח זה לעשות ליבון לנפש; (אף) [אך] כאשר הוא

בהתלהבות, רוח אייתי רוח ואמשיך רוח, אש אלוקית אש אוכלה אש, הוא עושה ליבון לנפש, וזה גורם שהמצוות והמעשים הטובים יעשה נמי בהתלהבות, כמו שאמר זקני זצלה"ה מקאצק שאור המצווה מונח במסכת שמדברת מאותה מצוה, ומובן כשהלמוד הוא בהתלהבות, מושכת אש אלוקית, אש אוכלה אש גם במצווה.

דברי תורה משפיעים על האדם לפי עצמת ההתלהבות ורגש החיות בלימוד
על הפסוק (דברים לב, ב): 'יערוף כמטר לחי תיזל כטל אמרתי', דורשת הגמרא (תענית ז, א):

אמר רב יהודה: גדול יום הגשמים כיום שניתנה בו תורה, שנאמר יערף כמטר לקחי, ואין לקח אלא תורה, שנאמר: 'כי לקח טוב נתתי לכם תורתני אל תעזבו'.

השם משמואל (האזינו תרע"ח) מביא את דברי אביו ומבארם:
ונראה לפרש, דהנה כ"ק אבי אדמו"ר זצלה"ה הגיד מה שתורה נקראת לקח, כמו שכתוב (משלי ד, ב): 'כי לקח טוב נתתי לכם', משום שדברי תורה מועילים לאדם כפי מסת הלקיחה שלוקח את דברי התורה, בכמה חיות והתלהבות ורגש הנפש, עכ"ד. ובפשיטות גם תיבת 'לקחי' הכתובה כאן, נמי פירושה הכי. ויש עוד לומר על פי מה שהגיד הוא זצלה"ה במקום אחר שתיבת לקיחה פירושה הגבהה, ומייתי לה מדכתיב בלולב 'ולקחתם', ובש"ס (סוכה מב, א): מדאגבהיה, עכ"ד. ועשיתי לו סמוכים מדברי המדרש (בראשית רבה, טז), בפסוק 'ויקח את האדם ויניחהו בגן עדן', ויקח – עילה אותו. וכן בפסוק 'ותוקח האישה בית פרעה' הנאמר בשרה, וכן הביא המדרש כמה פסוקים כמוהו, ובכולם הוא ענין הגבהה גשמית או רוחנית. וכן יש לפרש גם כאן: לקחי, הגבהתי. היינו, שדברי תורה מגביהין את האדם ומעלין אותו [...]
ובודאי שהגבהה זו שדברי תורה מעלין ומגביהין אותו, היא לפי מסת רגש וחיות הלימוד, כפירושו של כ"ק אבי זצלה"ה בתיבת לקח כנ"ל.

התורה מתקנת את המידות ומיישרת את המעשים

על הפסוק 'ויקחו לי תרומה', מביא השם משמואל את דברי המדרש (שמות רבה לג, א):

ויקחו לי תרומה, הדא הוא דכתיב: 'כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו', אל תעזבו את המקח שנתתי לכם [...] משל למלך שהיה לו בת יחידה, בא אחד מן המלכים ונטלה, ביקש לילך לו לארצו וליטול לאשתו, אמר לו: בתי שנתתי לך יחידית היא. לפרוש ממנה, איני יכול. לומר לך אל תטלה, איני יכול, לפי שהיא אשתך. אלא זו טובה עשה לי, שכל מקום שאתה הולך, קיטון אחד עשה לי שאדור אצלכם; שאיני יכול להניח את בתי. כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: נתתי לכם את התורה; לפרוש הימנה איני יכול, לומר לכם אל תטלוהו איני יכול, אלא בכל מקום שאתם הולכים, בית אחד עשו לי שאדור בתוכו, שנאמר: 'ועשו לי מקדש'.

השם משמואל (תרומה תרע"א) מבאר שהמקדש שבאדם הוא התורה.

והוסיף עוד המדרש: 'יש לך מקח שמי שמכרו נמכר עמו', היינו שהאלוקות שבתורה נצמדת עם נפש הישראלי המתעצם בתורה, ועל כן, מרוב שקידתו ועיונו בתורה, נעתקו ממנו התכונות והמידות הרעות שבנפש מצד התולדה, ונהפכו למדות טובות חמודות, חיים הם למוצאיהם, באשר האור האלוקי משפיע בו תמיד חיים חדשים, עד שנעשה בריה חדשה, וכאילו הוא אינו אותו האיש שהי' בו התכונות הקודמות.

וזהו 'לפרוש ממנה איני יכול', כי התורה בלתי האלוקות שבה היא רק כשאר חכמות, שאין בהן חיות שתתלהב בהן הנפש ושתתהפך תכונתו לטוב בשביל הידיעה, ורק האלוקות שבה היא מחיה החיים. ואם היתה האלוקות פורשת ממנה, היא נשארה בלתי חיות, ולא הייתה עוד תורת ה' אלא כשאר חכמות בעלמא. ועל כן מברכין 'נותן התורה', שהוא לשון הווה, שתמיד שיפע חיים חדשים. 'לומר לך אל תטלה איני יכול, שהיא אשתך וגו'', היינו שהיא משלימה את האדם. שבלתי התורה לא יקרא אדם שלם, כי המידות בטבע פונות לרע, ורק התורה מתקנת את הדעות ומיישרת את כל המעשים. ובכך 'קיטון אחד עשו לי שאדור אצלכם', הוא הלב הטהור ומופרש מן התאוות

בפועל, שיהיה כלי ראוי לקבל את האלקות, עד שעל ידי האלקות שבתורה, שתמצא קן לה בתוך מורשי לבבו, ישתנה הטבע לטוב כנ"ל.

חשיבות לימוד התורה שבעל פה, שהיא ההתגלות הפנימית של התורה שבכתב
השם משמואל (וישלח תרע"ג) מאיר עניין זה מהתבוננות בכתוב בתורה אודות עשיו הרשע. לכאורה מדברי הפסוקים לא משמע שעשיו היה רשע, והדבר עולה רק מתוך הפירוש של התורה שבעל פה. וכדברי השם משמואל:

וכאשר נסתכל בכתוב נראה שלא נכתב בפירוש בכתוב שהיה עשו רשע, אלא על פי פירוש של תורה שבעל פה. כי מה שכתוב שהיה איש יודע ציד איש שדה, עדיין אינו מבורר שהיה בזה דבר רשעות. ותדע, שהרי יצחק ידע מזה, כדכתיב: 'כי ציד בפיו', ועם כל זה היה סבור שהוא צדיק. ומה שכתוב 'ויבז עשו את הבכורה', אינו מפורש שביזה את הבכורה מצד עבודתו של מקום, כי היתה לו התנצלות בשביל המעלה והשררה שבו. אלא שהתורה שבעל פה גלתה לנו מה היה בפנימיותו. כי התורה שבכתב כתובה על קלף בהתגלות, על כן לא נכתב בה אלא הדבר כמו שהוא הדור בלבד, **והתורה שבעל פה היא התגלות הפנימיות של התורה שבכתב**. ועל כן לא נכרתה ברית עם ישראל אלא על תורה שבעל פה, כי הברית היא שיהיו ישראל פנימיים דבקים במקום, וזה רק באמצעות תורה שבעל פה.

חשיבות ההתלהבות בלימוד תורה

בעניין הבארות שחפר אברהם וסתמום הפלישתים, מספרת לנו התורה (בראשית כו, יח): 'וישב יצחק ויחפר את בארת המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם ויקרא להן שמות כשמת אשר קרא להן אביו'. במדרש (בראשית רבה (סד, ח) נאמר מציין שהבארות הן כנגד חמישה חומשי תורה:

ורבנן אמרי חמש כנגד חמשה ספרי תורה, 'ויקרא שם הבאר עשק', כנגד ספר בראשית, שבו נתעסק הקדוש ברוך הוא וברא את העולם. 'ויקרא שמה שטנה', כנגד ספר ואלה שמות, על שם וימרו את חייהם בעבודה קשה. 'וימצאו שם באר מים חיים', כנגד ספר ויקרא, שהוא מלא הלכות רבות. 'ויקרא אותה שבעה', כנגד ספר וידבר, שהוא משלים שבעה ספרי תורה. והלא ה' הן, אלא בן קפרא עביד 'וידבר' תלתא ספרים: מן 'וידבר' עד 'ויהי בנסוע

הארוך' ספר בפני עצמו, מן 'ויהי בנסוע' ודבתריה ספר בפני עצמו, ומן סיפיה דפסקא ועד סופיה דספרא ספר בפני עצמו. 'ויקרא שמה רחובות', כנגד משנה תורה, על שם 'כי ירחיב', 'כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ'.

מבאר השם משמואל (תולדות תרע"ה) שעניין חפירת הבארות באה להורות **שתהיה עבודת לימוד התורה בעבודה ובהתחדשות**. ולכן בברכת התורה, אנו מסיימים: 'נותן התורה', בלשון הווה ולא עבר, בכל עת שאנו עוסקים בתורה יש התחדשות ונתינה מיוחדת של התורה. לראיה לדבריו מביא השם משמואל את הגמרא (עירובין נד, ב). על הפסוק (משלי ה, יט): 'אילת אהבים ויעלת חן דדיה ירוך בכל עת באהבתה תשגה תמיד, דורשת הגמרא: 'למה נמשלו דברי תורה כדד? מה דד זה, כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו חלב – אף דברי תורה, כל זמן שאדם הוגה בהן מוצא בהן טעם'. לימוד התורה מביא את האדם להתחדשות מתמדת. יסוד זה הוטבע בבני ישראל על ידי האבות, שבא לידי ביטוי בחפירת הבארות.

רעיון יסודי זה של ההתחדשות וההתלהבות בלחמוד התורה מופיע גם בדברי השם משמואל בפרשת יתרו (עמוד רמ"ב). נאמר בפסוק: 'בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים **ביום הזה** באו מדבר סיני'. רש"י מבאר מה באות המילים 'ביום הזה' להדגיש: 'מהו ביום הזה? שיהיו דברי תורה חדשים עליך כאלו היום נתנו'.

מבאר השם משמואל שבתורה יש שני יסודות: א. סדר התורה שהוא מורה הנהגה לאדם היאך יהיה מנהיג את עצמו. ב. חיות קדושה והתחדשות שמוסיפה לאדם העוסק בה. על המדרגה השניה באה הברכה: 'נותן התורה'.

לפי יסוד זה מבאר את הגמרא (בבא מציעא פה, ב):

אמר רב: מאי דכתיב מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי ה' אליו ויגידה על מה אבדה הארץ, דבר זה אמרו חכמים ולא פירשוהו, אמרו נביאים ולא פירשוהו, עד שפירשו הקדוש ברוך הוא בעצמו. שנאמר ויאמר ה' על עזבם את תורתני אשר נתתי לפניהם. **אמר רב יהודה אמר רב: שלא ברכו בתורה תחילה.**

משתמע שלמדו תורה אך לא ברכו, מדוע לא ברכו? באר השם משמואל שלכאורה אין צורך לברך ברכת התורה בכל יום, שהרי נאמר: 'והגית בו יומם ולילה', ואין הפסק בלימוד התורה, אם כן למה מברכים? על החיות וההתחדשות כל יום בלימוד התורה.

עם ישראל לא למדו בהתרגשות ובהתחדשות, לכן לא ברכו בכל יום, כי בפעם אחת שהיו מברכים הספיק להם בכל חייהם!

ארץ ישראל צריכה חיות והשתוקקות חדשה בכל עת, והם שלא למדו את התורה בהשתוקקות והתחדשות, לא משכו לה חיות והתחדשות, בשבילם אבדה הארץ.

התלהבות והתחדשות בלימוד התורה – מימד נוסף

אמרו חז"ל במדרש (דברים רבה, נצבים ח, ב):

הלכה, אדם מישראל שעומד לקרות בתורה, כיצד מברך? כך שנו חכמים: הפותח והחותם בתורה, מברך לפניו ולאחריה. ומנין שטעונה ברכה לפניו ולאחריה, שכתוב (תהלים קיט): 'ברוך אתה ה', ואחר כך 'למדני חקיד', הרי ברכה לפניו. ומנין שטעונה ברכה לאחריה, אמר ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן: שכתוב אחר השירה: 'וזאת הברכה', מששנה להן את התורה ואחר כך בירך, הרי ברכה לאחריה.

השם משמואל (נצבים תרע"ב) מביא את דברי אביו: 'בטעם שאנו מברכים נותן התורה שהוא לשון הווה, ולא נתן לשון עבר, כי השפעת התורה היא תמיד'. השם משמואל מבאר את דברי אביו: משל לשמש שתמיד נובעים ממנה קווי אור, אך אם לב האבן הוא סתום ומכוסה בהבלי העולם הזה, הוא כבית הסתום מכל צדדיו שאין קווי השמש חודרים לתוכו עד שיפתחו החלונות. זהו לשון המדרש: 'הפותח בתורה', שבמה שמברך את השי"ת על נתינת התורה, מורה שמשתוקק אליו ומעורר את אור התורה שישפיע. תשוקה זו היא הפותחת את סגור ליבו עד שיפלוסו בו קווי האור (ואין אורה אלא תורה).